

مقدمه

در قرن حاضر دیگر داشتن توانایی خواندن و نوشتن و محاسبات ریاضی را نمی توان به تنهایی شاخص های باسوادی دانست. آنچه که در دهه های گذشته باسوادی بود، اینک تنها نشانه هایی از باسوادی به حساب می آید و اگر خوش بینانه به آن بنگریم، می توانیم آن را پایه باسوادی امروزی بدانیم. اکنون فردی که فقط می تواند بنویسد، بخواند و حساب کند یک باسواد کامل نیست و نمی تواند تمامی نیازهای خود را برآورده سازد. دانش آموزان و دانشجویان در گذشته با خواندن تعدادی کتاب درسی و یک یا چند کتاب متفرقه که توسط اساتید مربوط به هر درس معرفی می شد به کسب مدرک تحصیلی نائل می شدند و سپس وارد بازار کار می گشتند. اما در حال حاضر اینچنین نیست و کسی که از چنین روش هایی پیروی کند، چه در طول دوران تحصیل و چه در بازار کار، محکوم به شکست خواهد بود. دلیل آن هم چیزی نیست جز افزایش سرعت و میزان تولید دانش و اطلاعات در دنیای امروز که از آن به انفجار اطلاعات یاد می شود. در حال حاضر اگر شخصی بخواهد از تمام اطلاعات جدید منتشر شده در زمینه تخصصی خود آگاه شود، به طور قطع نخواهد توانست و تنها راه پیش روی او مطالعه گزینشی خواهد بود. تخصصی شدن و گسترش موضوعات دانش بشری، آسان شدن نشر مطالب و کارآیی زیاد وسایل نوین ارتباطی از قبیل شبکه های محلی، اینترنت و ... را می توان دلایل دیگر این مسئله به شمار آورد.

حال در چنین فضایی که اطلاعات به سرعت در حال تولید و نشر در قالب های گوناگون الکترونیکی و غیرالکترونیکی، آن هم در ابعاد وسیع جغرافیایی است و جهان به سمت و سوی تبدیل به دهکده جهانی و شکستن مرزهای جغرافیایی و سیاسی در حرکت است، چگونه یک شخص تحصیل کرده و نیازمند اطلاعات می تواند اطلاعات جدید را به موقع کسب کرده و دانش خود را روزآمد نگاه دارد؟ کتابخانه ها به عنوان حافظان دانش بشری و اشاعه دهندگان اطلاعات در این میان چه نقشی خواهند داشت؟ برای پاسخ به این سؤال ها و دیگر سؤال های مشابه ابتدا باید به این سؤال پاسخ داد که سواد اطلاعاتی چیست؟ با به دست آوردن شناخت از سواد اطلاعاتی می توان تمامی مسائل مطرح شده را بهتر درک نمود و فهمید که چرا امروزه خواندن و نوشتن به تنهایی معیار باسوادی نمی باشد.

سواد اطلاعاتی چیست؟

درفرنگ کتابداری «سواد اطلاعاتی» اینگونه تعریف شده است: «آگاهی از قابلیت های محاسباتی و توانایی تشخیص و بیان روشن مسائل که به کمک فن آوری رایانه ای قابل حل هستند. این آگاهی شامل برنامه برای رایانه نمی شود.

سواد اطلاع رسانی نیز به نظامی گفته می شود که برای سازماندهی و ذخیره سازی، بازیابی و اشاعه اطلاعات طراحی شده است که به باسوادان اطلاعاتی در به دست آوردن اطلاعات کمک خواهد نمود.»

سواد اطلاعاتی از دیدگاه وبر و جانسون

«سواد اطلاعاتی به معنای توانایی در اتخاذ رفتار اطلاع یابی مناسب به منظور شناسایی اطلاعات مورد نیاز برای تأمین نیازهای اطلاعاتی است، به طوری که دسترسی به اطلاعات مورد نظر به استفاده صحیح، اخلاقی و مؤثر از اطلاعات در جامعه منجر شود. اطلاعات مورد نیاز ممکن است از طریق هر کانال یا رسانه ای که میسر باشد، به دست آید.

سواد اطلاعاتی؛

چالش نوین

کتابخانه های

هزاره سوم

*سید محسن رضوی اصل

دانشجوی کارشناسی ناپیوسته کتابداری
و اطلاع رسانی دانشگاه آزاد اسلامی واحد
همدان

Mohsen . razavy @ Gmail.com

« به تعبیری دیگر می‌توان سواد اطلاعاتی را مجموعه توانایی‌هایی تعریف نمود که به کمک آن‌ها می‌توان تشخیص داد در چه زمانی به اطلاعات نیاز است و به مکان‌یابی، نقد و ارزیابی و استفاده مؤثر و مفید از اطلاعات مورد نیاز پرداخت.»

مجموع تعریف‌هایی که به کار برده شد، این برداشت را نسبت به موضوع سواد اطلاعاتی در ذهن ایجاد می‌کند که یک شخص باسواد اطلاعاتی در عمل باید یک خودآموز همیشگی باشد، یعنی خودآموزی که بتواند در تمام طول زندگی با داشتن یک ذهن منتقد و خلاق نیاز خود به اطلاعات را تشخیص داده و نسبت به یافتن و ارزیابی اطلاعات اقدام کرده و اطلاعات مورد نیاز خود را به دست آورد و در نهایت در جهت رفع نیازمندی‌های خود به کار بگیرد. اینچنین شخصی را می‌توان یک باسواد اطلاعاتی نامید. اما این توانایی‌ها به دست نخواهد آمد مگر با برنامه‌ریزی دقیق و گنجاندن آن در برنامه‌های آموزشی از مقاطع ابتدایی تا دانشگاهی. در واقع کشوری که بخواهد افراد تحصیل‌کرده آن یک خودآموز همیشگی باشند باید با یک برنامه‌ریزی صحیح و مطابق با استانداردهای تعریف شده درباره سواد اطلاعاتی، اقدام به طراحی نظام آموزشی نماید تا دانش‌آموزان را از ابتدا در کنار آموزش خواندن و نوشتن و ریاضیات، به یادگیری عملی روش‌های کسب اطلاعات از رسانه‌های دیگر نیز هدایت نماید و آن‌ها را به جای پرورش دادن با سیستم یادگیری یک طرفه و غیر خلاق، به افرادی با ذهن پویا و منتقد تبدیل نماید. اگر کشوری این چنین به کار آموزش و اطلاع‌رسانی بپردازد، فارغ‌التحصیلان آن به طور قطع باسوادان اطلاعاتی خواهند بود که به موقع نیاز خود به اطلاعات را تشخیص داده و به راحتی از ابزارها و رسانه‌های گوناگون کسب اطلاعات کمک گرفته و اطلاعات به دست آمده را پس از ارزیابی در جهت رفع نیازهای کاری، اجتماعی، سیاسی و... خود به کار می‌برند. مسلماً چنین جامعه‌ای خلاق، پویا و به روز خواهد بود و آن را می‌توان یک جامعه اطلاعاتی نامید. اما برای دستیابی به چنین جامعه ایده‌آلی تنها توجه به نظام آموزشی کافی نیست، بلکه آنچه در کنار برنامه‌ریزی آموزشی اهمیت دارد، تقویت کتابخانه‌ها و برنامه‌ریزی آن‌ها در جهت نیل به جامعه اطلاعاتی در موازات سیستم آموزشی کشور خواهد بود.

نقش کتابخانه‌ها در گسترش سواد اطلاعاتی در هزاره سوم

امروزه نقش کتابخانه‌ها به عنوان یکی از زیرساخت‌های جامعه اطلاعاتی و سیستم خودآموزی سواد اطلاعاتی پررنگ‌تر از گذشته شده است و دستیابی به جامعه اطلاعاتی فعال و موثر، بدون توجه به کتابخانه‌ها امکان‌پذیر نخواهد بود.

کتابخانه‌های آموزشی و دانشگاهی

کتابخانه‌های آموزشی و دانشگاهی در کنار سیستم آموزشی مدارس و دانشگاه‌ها تأثیر بسزایی در آموزش سواد اطلاعاتی به دانش‌آموزان و دانشجویان دارند. معلمان و استادان با تشویق شاگردان خود به استفاده هر چه بیشتر از منابع کتابخانه برای انجام تکالیف خود و بکارگیری سیستم آموزشی مبتنی بر خودآموزی و خودیابی اطلاعات، بر غنای مطالب درسی و آموزشی خود خواهند افزود و علاوه بر آن به طور نظری و عملی توانایی‌ها و روش‌های بازیابی اطلاعات را به آن‌ها آموزش خواهند داد.

کتابخانه‌های آموزشی و دانشگاهی نیز باید اطلاعات مورد نیاز کارکنان، معلمان و استادان شاغل در مدارس و دانشگاه‌های متبوع خود را فراهم کنند تا آن‌ها هم امکان خودآموزی و دستیابی به

اطلاعات مورد نیازشان را داشته باشند. انجام این امور نیاز به ارتباط متقابل کتابداران با نظام آموزشی مدارس و دانشگاه‌ها و همچنین هماهنگی آن‌ها با معلمان و اساتید را خواهد داشت تا کتابداران با آگاهی کامل از برنامه‌های آموزشی مدرسه یا دانشگاه محل خدمت خود و شیوه تدریس معلمان و اساتید، نسبت به تهیه منابع و رسانه‌های مورد نیاز دانش‌آموزان و دانشجویان و همچنین معلمان و اساتید و سایر کارکنان اقدام نمایند.

کتابخانه‌های تخصصی

کتابخانه‌های تخصصی نیز در جهت خودآموزی همیشگی کارکنان و متخصصان مؤسسات متبوع خود وظیفه‌ای خطیر بر عهده خواهند داشت. امروز ثابت شده است که بدون داشتن یک کتابخانه تخصصی خوب و مناسب، امکان فعالیت و انجام وظیفه صحیح و مناسب در جهت رسیدن به اهداف از پیش تعیین شده توسط مؤسسات، امکان‌پذیر نخواهد بود و مؤسسه‌ای که از داشتن یک کتابخانه تخصصی خوب و غنی محروم باشد، پویایی لازم را نخواهد داشت. کتابخانه‌های تخصصی با هماهنگ نمودن خود با برنامه‌های مدنظر مؤسسه متبوع خود و آگاهی از تخصص‌ها و نیازهای اطلاعاتی پرسنل، اقدام به تهیه منابع بکارگیری رسانه‌های اطلاعاتی مورد نیاز آن‌ها خواهند نمود.

به طور یقین کارکنان و متخصصان چنین مؤسسات یا شرکت‌هایی در شناسایی، بازیابی و به‌روز رسانی اطلاعات حرفه‌ای مورد نیاز خود که همان فرایند خودآموزی است، بسیار بهتر عمل خواهند کرد تا مؤسسات و شرکت‌هایی که از چنین امکاناتی محروم هستند. در نتیجه مؤسسات دارای کتابخانه‌های تخصصی با مجموعه‌های غنی و پویا، در رسیدن به اهداف مورد نظرشان موفق‌تر بوده و بازده بیشتری خواهند داشت.

کتابخانه‌های عمومی

اما در این میان نقش کتابخانه‌های عمومی را در خدمت‌رسانی به کل اقشار جامعه نباید از یاد برد. انواع کتابخانه‌هایی که تا اینجا مورد بررسی قرار گرفتند، هر کدام به نوعی به جامعه‌ای محدود خدمت‌رسانی می‌کردند، حال آنکه یک کتابخانه عمومی وظیفه خدمات‌دهی و اطلاع‌رسانی به کل جامعه را بر عهده خواهد داشت.

تمامی اقشار جامعه با سطوح مختلف سواد و تخصص‌های گوناگون، از هر رنگ، نژاد، قومیت و زبان و در سنین مختلف به کتابخانه‌های عمومی مراجعه می‌کنند تا اطلاعات مورد نیاز خود را تهیه کنند.

در حقیقت کتابخانه‌های عمومی زیربنای خودآموزی همیشگی افراد یک جامعه هستند و عدم توجه به آن‌ها یعنی بی‌توجهی به نیاز

نتیجه‌گیری

در پایان سخن باید متذکر شد در هزاره سوم که سواد اطلاعاتی به عنوان یک قابلیت مهم برای تمام افراد یک جامعه به حساب می‌آید و پیشرفت هر جامعه در گرو میزان حرکت آن جامعه در جهت تبدیل به جامعه اطلاعاتی کارآمد می‌باشد، باید با برنامه‌ریزی دقیق و حساب شده، بررسی تجارب سایر کشورها و نقاط ضعف و قوت آن‌ها در این زمینه، محاسبه امکانات موجود و برنامه‌هایی که در گذشته اجرا شده است و از همه مهمتر با تقویت و تجهیز کتابخانه‌ها (بالاخص کتابخانه‌های عمومی) به حرکت در جهت رسیدن به جامعه اطلاعاتی مولد و پویا و برخورداری از افرادی با توان اطلاع‌یابی بالا و دارای ذهنی خلاق و منتقد پرداخت تا در آینده‌ای نه چندان دور شاهد کاهش شکاف علمی و فنی موجود میان ما و کشورهای پیشرفته دنیا باشیم.

های اطلاعاتی تمام اقشار جامعه می‌باشد.

امروزه جامعه‌ای مترقی و پیش‌رونده خواهد بود که در کنار مؤسسات آموزشی قوی و سایر امکانات آموزشی و پژوهشی، از کتابخانه‌های عمومی توانمند و دارای منابع غنی و مجهز به سیستم‌ها و فناوری‌های نوین برخوردار باشد.

در غیر اینصورت هر چقدر مدارس، دانشکده‌ها، دانشگاه‌ها و کتابخانه‌های آموزشی، دانشگاهی و تخصصی یک جامعه قوی باشد، بدون برخورداری از کتابخانه‌های عمومی روزآمد و مطابق با استانداردهای جهانی، هرگز نخواهد توانست خود را به عنوان یک جامعه اطلاعاتی پیشرفته مطرح کند و نخواهد توانست در تمامی ابعاد علمی، اجتماعی، سیاسی و ... به پیشرفت قابل ملاحظه‌ای نایل گردد.

فهرست منابع و مآخذ:

۱. آقازمانی، علی محمد. «سواد اطلاعاتی خود را بالا ببریم». هدف و اقتصاد. ۸ و ۹ مهر ۱۳۸۵.
۲. افروزی‌نیا، عبدالجلیل. «سواد اطلاعاتی و آموزش عالی». آفرینش. آبان ۱۳۸۴.
۳. سان، پینگ. «سواد اطلاعاتی در آموزش عالی چین». ترجمه مرضیه بردستانی. فصلنامه کتاب. ۶۱.
۴. ستایش، حسن. «سواد اطلاعاتی». انتخاب. اردیبهشت ۱۳۸۳.
۵. سراج، شهناز. «مفهوم سواد اطلاعاتی و باسواد اطلاعاتی در یک نگاه از دیدگاه کتابخانه». www.Irandoc.ac.ir.
۶. فارمر، لسلی. «سواد اطلاعاتی: روش اصلاحی برای همه مدارس». ترجمه حسن صیامیان، افسانه شهبابی. مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران، مجله الکترونیکی نما. دوره دوم، شماره سوم.
۷. نظری، مریم. «سواد اطلاعاتی؛ یک اولویت نوظهور جهانی». آفرینش. مرداد ۱۳۸۴.